

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.500.01 у Науково-дослідному
Інституті приватного права і
підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака Національної академії
правових наук України
01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора,
академіка НАПрН України Стефанчука Руслана Олексійовича
на дисертацію Бобрика Володимира Івановича «Диференціація
цивільного судочинства », подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена тим, що диференціація цивільного судочинства є неодмінною його науково обґрунтованою властивістю, що відображає складність, багатогранність і динамічність цивільного судочинства внаслідок різної правової природи й змісту справ, віднесених до цивільної юрисдикції. Диференціація цивільного судочинства є результатом постійного пошуку оптимального співвідношення між позовним порядком розгляду цивільних справ й іншими судовими процедурами та процесуальними особливостями вирішення окремих категорій цивільних справ. Диференціація цивільного судочинства є науковим підґрунтям структури кодифікованого акту цивільного процесуального законодавства. Саме тому будь-які істотні зміни до цивільного процесуального законодавства повинні розроблятися і вноситися з урахуванням єдиного доктринального розуміння диференціації цивільного судочинства. Чинне цивільне процесуально законодавство України і його основний акт – ЦПК України не позбавлені недоліків, окремі з яких є системними. Це обумовлює необхідність їх ґрунтового оновлення з урахуванням концепції диференціації цивільного судочинства.

Про актуальність дисертації свідчить те, що ця робота виконана відповідно до тем науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту

приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України «Наукові підходи до уніфікації і спеціалізації законодавства про цивільне, господарське і адміністративне судочинство в Україні» (номер державної реєстрації 0111U002200), «Теоретичні та практичні шляхи удосконалення цивільного, господарського та адміністративного судочинства в Україні в контексті вимог Європейської конвенції з прав людини» (номер державної реєстрації 0113U00116) та «Наукові підходи до удосконалення цивільного та господарського судочинства в світлі судової реформи» (номер державної реєстрації 0116U000159). Крім того, результати дисертаційного дослідження впроваджені в судову, адвокатську, наукову та освітню діяльність, що свідчить про їх практичне значення.

Вказане загалом підтверджує, що тематика цього дослідження відповідає потребам сьогодення, а отже воно є актуальним.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, її достовірності та новизни. Дисертація є ґрунтовним дослідженням теоретико-методологічних і практичних аспектів диференціації цивільного судочинства. Логічність і послідовність побудови структури роботи сприяли обґрунтованості та достовірності отриманих результатів дослідження. Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, які охоплюють 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, грантами, а також мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані в дослідженні, висвітлено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача в працях, виконаних у співавторстві тощо.

Розділ 1 «Методологічні засади диференціації цивільного судочинства» містить три підрозділи, у яких на підставі концепцій (теорій) судового права

та загального юридичного процесу розглянуто сутність цивільного судочинства, вияв у ньому категорій судової влади й правосуддя, а також методологію дослідження. Розділ 2 «Теоретичні засади диференціації цивільного судочинства» складається з трьох підрозділів, присвячених розгляду впливу функцій судової влади в цивільному судочинстві на його диференціацію, а також її сутності, призначення, меж і видів.

У розділі 3 «Сутність і зміст видів диференціації цивільного судочинства», що складається з трьох підрозділів, охарактеризовано її види – процедурну, матеріально-правову й інстанційну диференціації. Розділ 4 «Диференціація позовного провадження» охоплює чотири підрозділи, у яких висвітлено сутність позовного провадження, його види, співвідношення спеціалізації судів і диференціації позовного провадження, а також проаналізовано його матеріально-правову диференціацію.

У висновках сформульовані найважливіші результати дослідження.

Авторський підхід до досліджуваної тематики дозволив обґрунтувати та сформулювати численні наукові положення, висновки та рекомендації. Їх обґрунтованість та достовірність забезпечена застосуванням філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання на підставі діалектичної методології, зокрема діяльнісного, системного, структурного, структурно-функціонального, аксіологічного, формально-догматичного, герменевтичного підходів, методу економічного аналізу, соціокультурного методу, історико-правового методу, порівняльно-правового методу, методу правового моделювання, прогностичного методу, методу узагальнення судової практики й аналізу судової статистики.

Достовірність результатів дослідження також підтверджується використанням джерельної бази, що охоплює наукові праці з теорії права, цивільного процесу й інших галузевих процесуальних наук, акти законодавства України й інших країн, а також практику судів України й прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Список використаних джерел налічує 1125 найменувань. Детальний аналіз змісту

дисертації дозволяє зробити висновок про те, дослідження має цілісний характер і визначається високим науковим рівнем. Авторські висновки та пропозиції за результатами дослідження в своїй переважній більшості є обґрунтованими.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації розроблено нову концепцію диференціації цивільного судочинства. На основі аналізу наукової новизни результатів, висновків та пропозицій, зроблених у роботі, слід відзначити ті, що заслуговують особливої уваги. Насамперед, слід відмітити тлумачення автором диференціації цивільного судочинства як: а) тенденції його розвитку, через яку виявляються можливість і здатність системи судочинства до відповідного структурного поділу; б) процес його розвитку, що виявляється у формуванні та закріпленні в процесуальному законодавстві нових процедур (проваджень) чи поділу наявних; в) його закономірність, що полягає в поділі судочинства на окремі елементи та їх групи, які на певний проміжок часу утворюють структуровану систему (пункт 1 наукової новизни, стор. 184 дисертації), що очевидно відображає підґрунтя авторської концепції диференціації цивільного судочинства. Важливими з наукової та практичної точок зору та слушними слід визнати, зокрема, такі результати роботи:

- пропозицію закріпити, що не підлягають розгляду в порядку позовного провадження справи, які стосуються встановлення особливого правового статусу фізичної особи (зазначені в п. 1, 3, 4, 9, 10 ч. 2 ст. 293 ЦПК України), тому подання позовної заяви з такими вимогами має бути підставою для відмови у відкритті провадження в справі, а якщо провадження було помилково відкрите – для закриття провадження у справі;

- пропозицію звести обсяг поняття «провадження» в цивільному судочинстві виключно до позовного, наказного й окремого проваджень, що є його видами, а в усіх інших словосполученнях зі словом «провадження», які застосовуються в актах законодавства, слід його або взагалі виключити, якщо

це не змінюватиме суті, або замінити належними відповідниками, зокрема такими, як «судочинство», «розгляд», «перегляд», «справа» тощо;

– положення про те, що диференціація цивільного судочинства як закономірність передбачає поділ його процедур, виокремлені види яких наділено як загальними, так і спеціальними властивостями. Така диференціація є розгорнутою (багаторівневою), адже здійснюється за горизонталлю (процедурна та матеріально-правова) й за вертикаллю (інстанційна), у загальних рисах визначає складну матричну структуру цивільного судочинства;

– положення про те, що процедурна диференціація цивільного судочинства полягає в поділі процедур цивільного судочинства залежно від їх призначення (спрямування) на: основні – спрямовані на вирішення справи по суті, допоміжні – спрямовані на вирішення окремих процесуальних питань, пов'язаних із перебігом справи, а також вирішенням клопотань і заяв учасників справи;

– обґрунтування того, що в межах основної процедури можуть бути виокремлені субсидіарні процедури, спрямовані на вирішення справи по суті, але не мають самостійного характеру, застосовуються лише за певних умов, установлених процесуальним законодавством і пов'язаних із процесуальною поведінкою учасників справи, мають особливий порядок здійснення та не охоплюють увесь перебіг судочинства на певній стадії (у позовному провадженні субсидіарними процедурами є заочний розгляд справи та врегулювання спору за участю судді);

– класифікацію допоміжних процедур залежно від норм, у яких вони закріплені, на: а) загальні – застосовують під час розгляду справ будь-якого виду на всіх стадіях цивільного судочинства; б) спеціальні – застосовують тільки в межах певного виду (видів) провадження (особливої процедури) або однієї чи кількох стадій цивільного судочинства;

– твердження, що справи позовного провадження ґрунтуються на спорах про право, які підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства,

тобто відповідають ознакам, окресленим у ч. 1 ст. 19 ЦПК України, за винятком справ, що вирішують в окремому провадженні та за особливими процедурами цивільного судочинства, а також вимог, що не підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства;

– пропозицію визнати спрощене провадження безальтернативним (щодо загального позовного й наказного проваджень) видом позовного провадження з простою та доступною процедурою, за якою суд першої інстанції швидко розглядає виключний перелік малозначних і нескладних спорів на підставі поданих учасниками справи письмових доказів як з викликом, так і без виклику сторін за активного процесуального сприяння з боку суду.

Грунтовними й позитивними є й інші висновки Бобрика В.І., що викладені в його дисертаційному дослідженні.

Аналіз змісту основної частини роботи свідчить, що мета дисертаційного дослідження досягнута, його завдання виконані й дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки та практики полягає у тому, що здобутки дисертаційного дослідження становлять внесок у науку цивільного процесуального права й містять окремі напрацювання та авторські розробки нових положень як доктринального, так і практичного значення. Результати цього дослідження можна використовувати в правотворчій діяльності – для внесення змін і доповнень до цивільного процесуального законодавства України, науково-дослідній діяльності – під час подальшого наукового розроблення загальних і спеціальних проблем цивільного судочинства, правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності здійснення цивільного судочинства загалом, а також під час розгляду та вирішення судами окремих категорій цивільних справ, освітній діяльності – під час викладання та розроблення навчальних посібників, методичних матеріалів з дисципліни «Цивільний процес» і відповідних спецкурсів у закладах вищої освіти, а також під час підвищення кваліфікації правників.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні наукові результати дисертації висвітлено загалом у 34 наукових публікаціях, які висвітлюють основний зміст дисертації, зокрема: 2 одноособових монографіях, 24 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 8 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, зокрема 2 – у виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus. Крім того, наукові результати дисертації опубліковано в 47 тезах доповідей на наукових заходах, 6 колективних монографіях, 7 публікаціях у збірниках наукових праць, 4 статтях у наукових виданнях України, 5 науково-практичних коментарях законодавства, 1 підручнику, 2 навчальних посібниках.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Текст автореферату дисертації за структурою та змістом відповідає вимогам, що установлені для робіт такого виду. Зміст автореферату цілком відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що відсутні в дисертації.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження в цілому, необхідно зазначити, що воно не позбавлене певних дискусійних положень, окремі висловлені у роботі висновки та пропозиції потребують критичного осмислення.

1. На стор. 161, 165, 166 дисертації автор виділяє таку функцію судової влади в цивільному судочинстві як підтримка альтернативного вирішення спорів. Вона, на думку автора, полягає в тому, що суди в межах цивільного судочинства за зверненням третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду вживають забезпечувальних заходів стосовно доказів та/або забезпечення позову. Таку позицію слід безумовно підтримати, оскільки вона відповідає чинному ЦПК України. Однак серед функцій судової влади в цивільному судочинстві, що вказані в пункті 7 наукової новизни та

пункті 6 висновків, ця функція відсутня, так само як відсутні й будь-які пояснення з цього приводу.

2. Автор пропонує використовувати термін «провадження» для позначення так званих «традиційних» проваджень – позовного, наказного та окремого, й відносить ці провадження й так звані «особливі процедури» до «основних процедур» цивільного судочинства. Запропоновані терміни «основні процедури» і «особливі процедури» є суперечливими, адже виходить, що «особливі процедури» є «основними». Однак визначення будь-чого особливим вказує на його винятковість, не схожість на інше. Крім того, не є переконливим аргумент автора з приводу того, що провадженням слід вважати лише порядок розгляду певної групи цивільних справ. Дисертанту варто додатково обґрунтовано, чому ті процедури, які він відносить до «особливих», не можна іменувати провадженнями, як це наразі передбачено в назвах розділу VIII і глави 4 розділу IX ЦПК України. Авторська концепція процедурної диференціації вірогідно виглядала б ціліснішою, якби передбачала не поділ основних процедур на провадження й особливі процедури, а поділ на види проваджень.

3. В дисертації В. І. Бобрик за результатами розгляду сутності диференціації цивільного судочинства констатує його складну матричну структуру. Також автор визначає касаційний перегляд як самостійну матричну процедуру. Проте в дисертації не обґрунтовано, в чому саме полягає їх матричність та за допомогою яких матриць можна окреслити їх структуру та складові. Крім того, серед використаних методів дослідження не вказано загальнонауковий матричний підхід, який є необхідним засобом пізнання різних систем за допомогою упорядкування її елементів (складових) і взаємозв'язків між ними в матриці.

4. На стор. 254 дисертації та в пункті 15 наукової новизни зазначено, що матеріально-правова диференціація цивільного судочинства здійснюється за категоріями цивільних справ. В пункті 13 висновків йдеться про те, що кожен вид основних процедур може бути диференційований за особливостями

розгляду окремих категорій цивільних справ. Таким чином, автор не однозначно встановив критерій так званої «матеріально-правової» диференціації цивільного судочинства.

5. Дещо незакінченою виглядає позиція автора щодо матеріально-правової диференціації цивільного судочинства. Правила формальної логіки щодо поділу (диференціації) понять передбачають виділення членів поділу, обсяг яких має дорівнювати обсягу поняття, що поділяється. Проте в дисертації не вказані члени такої диференціації, а тому визначити дотримання автором указанного правила поділу понять при проведенні матеріально-правової диференціації цивільного судочинства не можливо. З огляду на це, В. І. Бобрику на сторінках дисертації варто було б навести не лише загальний підхід до матеріально-правової диференціації цивільного судочинства, а й саму таку диференціацію.

6. В підрозділі 4.3 дисертації автор на основі позицій Н. О. Рассахатської, Ю. В. Єфімової, Н. М. Кострової, О. С. Ткачука та інших учених виділяє процесуальну спеціалізацію як вид (форму) спеціалізації судової діяльності. Така спеціалізація, на думку В. І. Бобрика, пов'язана з диференціацією видів (форм) судочинства (очевидно цивільного), а також одного виду судочинства, прикладом чого він називає поділ позовного провадження на загальне та спрощене. Такий авторський підхід є непослідовним, адже в підрозділі 3.1 дисертації обґрунтовано, що потрібно диференціювати не цивільне судочинство, а його процедури, на основі чого автор визначив такий вид диференціації цивільного судочинства як «процедурна диференціація». Однак в дисертації виділено ще так звану «матеріально-правову диференціацію» цивільного судочинства (підрозділ 3.3) і позовного провадження (підрозділ 4.4). При цьому чітко не вказано, як співвідносяться ці види диференціації цивільного судочинства з процесуальною спеціалізацією судової діяльності. Це слід визнати недоліком запропонованої в дисертації концепції диференціації цивільного судочинства.

Висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження. У своїй більшості вони стосуються дискусійних проблем і не применшують належного рівня цієї роботи, а також не впливають на її загальну позитивну оцінку й її наукову та практичну цінність.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бобрика Володимира Івановича є самостійним, завершеним, комплексним науковим дослідженням, що вирішує важливу науково-прикладну проблему формування та верифікації концепції диференціації цивільного судочинства й є суттєвим внеском у науку цивільного процесуального права. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертаційна робота на тему «Диференціація цивільного судочинства», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць (пункти 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567), а її автор – Бобрик Володимир Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

Перший заступник Голови
Верховної Ради України,
доктор юридичних наук,
професор, дійсний член (академік)
НАПрН України, заслужений
діяч науки і техніки України

Р. О. СТЕФАНЧУК

Підпис Р. О. Стефанчук
підтверджую
кер. відділу С. П. Лавинського
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
30 » квітня 2011 р.

